

MYÖHÄINEN KESKIAIKA

Keskiaika Suomessa

Lännessä: 1150 - 1523

Idässä: 1300 - 1523

Pohjoisessa: ei ollut

NELJÄ SÄÄTYÄ, NELJÄ ASUINSIJAA

- **Aatelisto** asui **kartanoissa**.
  - Maallinen rälssi, verovapaus ratsupalvelusta vastaan
  - Syntyi 1280 Alsnön säännöllä
- **Papisto** asui **pappiloissa**.
  - Hengellinen rälssi, verovapaus
- **Porvarit** asuivat **kaupungeissa**.
  - Kaupunkien privilegiot, maksoivat veroa
- **Talonpojat** asuivat kylissään **maataloissa**.
  - Omistusoikeus maahan, maksoivat veroa

AATELISTO: KARTANOT

- **Aatelin asuinkartanoita** Ahvenanmaalla, lounais- ja etelärannikolla sekä Hämeessä
  - Joitakin kivisiä **kartanolinnoja**, mutta pääosa tehty puusta
  - Osa kartanoista köyhtyi ja vajosi talonpoikaisasunnoiksi
- 1300-luvulta alkaen **kuninkaankartanoita** ja latokartanoita
  - 1550-luvulla runsaasti kuninkaankartanoita: Kustaa Vaasa
- 1400-1500-luvun trendi: asuinkartanon siirto **erilleen**
  - 1500 asuinkartanoita noin 250, joista 100 erillään ja 130 kylissä
- 1500-luvulla **uloslämpiävät talot** (savupiippu, kaakeliuuni)
  - Hämeen linnassa 1. tiedetty savupiippu
- 1600 noin 340 asuinkartanoa, kun sotapäällystä aateloitiin

PORVARISTO: KAUPUNGIT

- **Kuusi keskiaikaista kaupunkia:**
- 1290 **Turku** – Ruotsin suurimpia kaupunkeja, kivistä rakentaminen (1229?)
- 1365 **Ulvila** – 1300 sinetti, 1344 Pyhän Gertrudin kilta, *1365 privilegio*, Pohjanlahden kauppa
- 1387 **Porvoo** – 1320 maininta, 1420 raati ja sinetti, *1546 privilegio*
- 1403 **Viipuri** – *privilegio 1403*, 1470-luvulla muuri, 2. tärkein kaupunki
- 1442 **Rauma** – 1413 maininta, *1442 privilegio*
- 1443 **Naantali** – *1443 privilegio* ja luostari
- 1550 Ulvilan ja Porvoon porvarit määrättiin **muuttamaan Helsinkiin**
-

MIKÄ ON KAUPUNKI?

1. Privilegio

2. Pormestari ja raati

3. Sinetti

4. Erillinen kaupunginlaki

- 1350 Magnus Eriksojan maanlaki ja kaupunginlaki

• **Kaupun, käsityön ja hallinnon keskus**

• **Asutuskeskittymä**

• Kauppiastalot kaupunkiin vievän tien tai satamalaiturin lähellä

• Kaupungit syntyivät Keski- ja Pohjois-Eurooppaan vasta sydän- ja myöhäiskeskiajalla (antiikissa kaupunkeja oli vain Roomassa)

PERIMÄTIETO – MUINAISET KAUPPAPAIKAT

Muinaiset kauppapaikat eli ”muinaiskaupungit”?

1. Halikon Rikala
  2. Kokemäen Teljä
  3. Rauman Unio
  4. Turun Koroinen
  5. Kemiön Kyrksundet on todennettu kauppapaikka
- Lähteissä kaupungeiksi on mainittu myös Raasepori, Vehkalahti ja Virolahti – olivat todennäköisesti vain kauppapaikkoja

TURKU: PÄÄKAUPUNKI

- **1280-luvulla** vanhimmat rakennukset pellon päälle
- **1309** sinetti ja 1. kirjallinen maininta
- **Perustajina kruunu, kirkko ja dominikaaniluostari**
  - Neljä korttelia Jerusalemin mukaan, yleistä Euroopassa
  - Kirkko- ja luostarikorttelin välissä tori ja raatihuone
- **1360-luvulla alkoi nopea kasvu**
  - Isoimmat kadut päällystetty 1350- puukatteella tai 1430- kivellä
  - Silti kiveämättömät kadut yleisiä 1600-luvulle asti
  - Monissa pihoissa puu- tai kivikate
  - Aittoja ja navettoja: lehmiä, lampaita ja sikoja

KAUPPAA KÄYTIIN KAUPUNGEISSA

- **Tori** oli kaupankäynnin keskus.
- **Markkinat** kirkollisten juhlapäivien aikaan
  - Oulu ja Tornio syntyivät 1600-luvulla vilkkaille markkinapaikoille
- **Pohjanlahden kauppapakko:** 1700-luvun loppuun asti vain Turku ja Tukholma saivat käydä ulkomaankauppaa
  - Turun sijainti huono, Tallinna hansakaupan keskus
  - Laiton talonpoikaispurjehdus jatkui vuosisatoja

MONENLAISIA KÄSITYÖLÄISIÄ

- Kultaseppä
- Kupariseppä
- Seppä
- Leipuri
- Nahkuri
- Suutari
- Räättäli
- Kannunvalaja
-
-
- Lasimestari
- Muurarimestari
- Kalkkimaalari
- Kehräjä
- Kutoja
-
- Teurastus hoidettiin omin voimin, muualla maailmassa myös teurastajia
-
-

RAHA MAKSUVÄLINEEKSI

- Rautakaudella hopearahat olivat suomalaisille vain hopeaa
- **Monetarisoituminen** = raha maksuvälineeksi nimellisarvon mukaan
  - Ruotsissa 1200-luvulla, Suomessa 1300-luvulla
  - Ei enää punnitsemista ja pilkkohopeaa, eikä korurahoja
- Rahaa tarvittiin ainakin verojen maksuun
- Uhrirahat kirkkojen lattialautojen välissä
-

SEKAVA RAHAJÄRJESTELMÄ

- Ruotsissa alettiin **lyödä rahaa** 1100-luvulla, Turussa 1400-luvulla
  - 1 markka = 8 äyriä, 1 äyri = 3 aurtuaa, 1 aurtua = 8 penninkiä
  - Vain penninkejä lyötiin rahaksi
- **Pienin sakko** (esim. mustelma) 3 markkaa = 576 penninkiä
- Uusissa rahoissa hopeapitoisuutta laskettiin > **inflaatio** > huonon hopean kriisit 1520- ja 1590-luvuilla
- **Suomessa käytössä** Ruotsin, Gotlannin, Tallinnan, Tarton, Norjan ja Tanskan rahoja
- **Isot ostokset** (mm. ulkomaan kauppa) maksettiin ulkomaisilla kultarahoilla

HANSA JA SUOMI

- Ensin kauppiasliitto, sitten kaupunkien liitto
- **1356 Hansaliitto**: 1. hansapäivät
  - 200 kaupunkia mukana, mm. **Lyypekki, Tallinna** ja **Tukholma**
  - Kauppa-asemia mm. Novgorod, Brugge, Bergen ja Lontoo
- Hiipui 1500-1600-luvuilla, viimeiset hansapäivät 1669
- Suomen hansakauppa kulki **Tallinnan kautta**
- **Suomeen tuotiin** lasia, pronssia, keramiikkaa, rautaa, tinaa, kangasta ja jopa kirkonkelloja
- **Suomesta vietiin** elintarvikkeita, myöhemmin myös tervaa

TALONPOJAT MAASEUDULLA

- 980 – 1250 oli **lämmintä**, 1300-luvulla **viileää**, 1400-luvulla **lämmintä**, 1500-luvulla **viileää**, 1600-luvulla **pieni jääkausi**
- 1500 Suomessa 7500 kylätonttia ja 35.000 taloa
  - Taloon kuului tupa, aitta, navetta, lato ja riihi, 1600-luvulla jopa 12 rakennusta
  - Sisäänlämpiävä savupiirtti: ensin oli avoliesi, 1400-luvulla kiuas tai muurattu uuni
- **Karjaa** oli eniten Satakunnassa, vähiten idässä.
- 1571 talossa oli keskimäärin 6 lehmää, 4 lammasta, 1 vuohi, 1 sika ja 1 hevonen sekä kanoja ja hanhia
  - Lehmän tärkein tehtävä oli ulostaa: lanta
- 1500-1600-luvulla monet talot ja jopa kylät **autioituivat.**

SARKAJAKO: 2-VUOROVILJELY JA KYLÄT

- **2-vuoroviljely:** 2 isoa vainiota oli jaettu **sarkoihin**.
  - Eri talojen sarat vuorottelivat samassa järjestyksessä: kaikilla oli hyvää ja huonoa maata.
  - 2-vuoroviljelyssä lannoitusta tarvittiin vähemmän.
- Viljelytyöt suoritettiin samanaikaisesti: **vainiopakko**.
  - Ohra, ruis ja hevosille kaura
- **Yhteinen kylätontti** kaikille taloille
  - **Isojaossa** 1800-luvulla kunkin talon sarat yhdistettiin kokonaisuudeksi.
  - Yhteiskylät hävisivät, kun talot siirtyivät omien peltojensa luo.
- Raudoitettut työkalut, 1500-luvulla **kääntöaura**
- Pohjanmaalla jatkui 1-vuoroviljely läpi keskiajan.
- Idässä ja pohjoisessa kaskiviljely jatkui aina 1800-luvulle asti.

MAASEUDUN MUUT ELINKEINOT

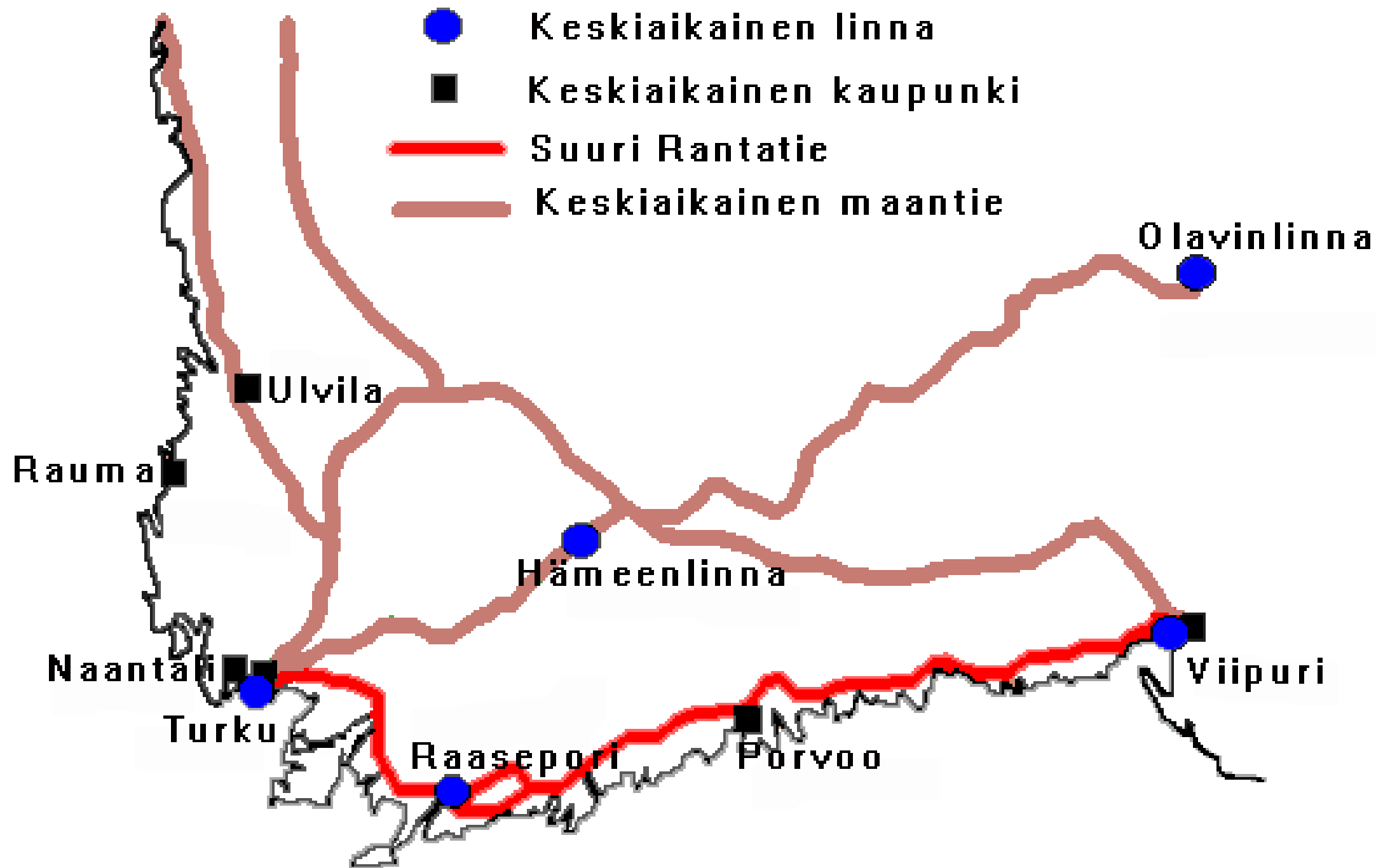
- **Kalastus** oli paastosääntöjen takia tärkeää.
  - Parhaat lohikosket varattu kruunulle ja kirkolle.
- **Riistan** merkitys oli keskiajalla hyvin pieni.
  - Kuninkaan ja aateliston viihdemetsästy
- **Turkiskauppa** hiipui keskiajan lopulla.
  - Vielä 1391 turkulaisella porvarilla oli Tallinnassa myynnissä peräti 300.000 turkista.
- **Seppä** tärkeä – päätoimi vai sivutoimi? (rautakuonaa lähes joka kylässä)
- Vakka-Suomen puuastioiden tekijät ja Karkun kuparisevät
- **Maakauppa** oli lailla kielletty, vain elintarvikkeita sai myydä.
  - Markkinat olivat poikkeus.
  - Laitonta talonpoikaiskauppaa ei saatu estettyä.

ESITEOLLISTA TOIMINTAA

- 1352 ensimmäinen **vesimylly**, 1400-luvulla jo sata
- 1463 ensimmäinen **tuulimylly**, 1500-luvulla jo satoja Varsinais-Suomessa, muualla yleistyivät 1600-luvulla.
  - Vesimylly on tehokkaampi kuin tuulimylly
- 1533 ensimmäinen **vesisaha**, yleistyivät vuosisadan lopulla.
- Kustaa Vaasa määräsi 1550-luvulla rakennettavaksi kruunun **tullimyllyjä**, joiden käytöstä piti maksaa.
- Monet talonpoikien vesimyllyt hylättiin tämän jälkeen.
- 1400-1500-luvuilla kotimainen **raudantuotanto** elpyi.
  - Itä-Suomessa oli talonpoikien rautahyttejä eli uuneja.
  - 1500-luvulla Suomeen tehtiin masuuneja, joiden korkea kuumuus riitti sulattamaan raudan.

HUONO TIESTÖ

- **Vesireitti** oli paras kulkutie, maitse matkaaminen oli hankalaa.
- Kaksi päätietä: **Hämeen härkätie ja Suuri rantatie**
  - Härkätie yhdisti Turun ja Hämeen linnat.
  - Suuri rantatie kulki Turusta Viipuriin.
- Lisäksi **Pohjanmaan rantatie sekä Ylinen Viipurintie**
  - Pohjanmaan rantatie kulki Pohjanlahden rannikkoa pitkin Ruotsiin.
  - Ylinen Viipurintie kulki Viipurista Hämeenlinnaan.
- **Kestiekievarit** teiden varsilla tarjosivat majoituksen ja hollikyydin.
- Lain mukaan **maantien tuli olla 6 metriä** leveä ja **kirkkotien 3 metriä** leveä.
  - Tosiasiassa määräksi kierrettiin: maantiet olivat **kärrypolkuja** ja kirkkotiet sekä myllytiet pelkkiä **polkuja**.
- Joka kylään piti johtaa vähintään yksi tie.
  - Talvitiet reellä parempikulkuisia, kesäisin ei vaunuilla paljon kuljettu.

KESKIAJAN LOPPU: KALMARIN UNIONI

- 1300-luvun loppu oli **levotonta** aikaa: lukuisat rahakätköt.
- Pohjoismaat halusivat perustaa Hansaliitolle vastineeksi vahvan keskittymän, **Kalmarin Unionin**.
- 1387 **Margareetasta** tuli Tanskan ja Norjan hallitsija.
  - Muodollisesti vallassa oli 10-vuotias sisarenpoika Eerik Pommerilainen.
  - Ruotsalaiset halusivat eroon epäsuositusta kuninkaastaan ja tarjosivat kruunua Margareetalle.
- 1389 Margareeta voitti Albrekt Mecklenburgilaisen sodassa ja hänestä tuli Norjan, Tanskan ja Ruotsin kuningatar.
- **1397 Eerik Pommerilainen** kruunattiin Kalmarissa kuninkaaksi.
  - Todellista valtaa käytti Margareeta aina kuolemaansa asti 1412.
-

UNIONIAIKA 1397 – 1523

- 1390-1420-luvulla **merirosvot**, ns. vitaaliveljet, hyökkäilivät ympäri Suomen rannikkoa sekä hallitsivat mm. Korsholman linnaa.
- **Kiistat Ruotsin ja Tanskan välillä**
  - Ruotsia hallitsivat vuoroin unionikuninkaat, vuoroin kotimaiset valtionhoitajat.
- 1495-1497 **Ruotsin ja Venäjän sota**
  - Tanska juoni Venäjän kanssa päästäkseen valtaan Ruotsissa.
  - Pähkinäsaaren rajan suojana **Olavinlinna ja Viipurin muuri**
  - Hämettä ja Savoaa hävitettiin pahoin sodassa.
- 1520 unionikuninkaaksi Kristian II
  - **Tukholman verilöyly**
  - 1523 Kustaa Vaasa valittiin Ruotsin kuninkaaksi, ja tanskalaisetkin syrjäyttivät Kristianin.